

Croatica XXII (1991) — 35/36 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Stanislav Marijanović

GUIDO JENY O POČECIMA IVANA MEŠTROVIĆA

UDK 886.2

U ovom istraživačkom radu izlažu se podaci o Guidu Jenyju (1875—1952), pripadniku osječkog kruga modernista u Beču, i dva njegova dosad nepoznata priloga. Prvi prilog instruktivno je pismo ravnatelju Državnog arhiva u Zagrebu iz 1947. godine. Drugi prilog njegova je analitičko-kritička rasprava pronađena u tiposkriptu: Počeci umjetničkoga odgoja i školovanja kipara Ivana Gabrilovića-Meštrovića, pisana temeljem izvora. U oba priloga Jeny priopćuje nove i pouzdane podatke kojima otkriva likovne početke i školovanje mladog Meštrovića u Splitu i Beču, te glavne zaslužne aktere u tome (kemičar Kamilo Hofman u Drnišu i industrijalac Alexander König u Beču).

Akademik Milan Marjanović, koji je i sam u više navrata pisao o Meštoviću, pa tako i o njegovim precima i mladosti, obrazlažući strukturu novog projekta JAZU o monografski kompleksnoj interdisciplinarnoj i suautorskoj obradi značajnog razdoblja secesije i moderne kod nas: *Zbornik »1895 — 1914« u Hrvatskoj*, čija mu je priprema i redakcija bila povjerena, podnio je 15. siječnja 1955. uredništvu konceptuirani aneks »Ad Zbornik Seces. Moderna. Guido Jeny«, sačuvan u tiposkriptu uz plan zbornika, do čije realizacije nije došlo, ponajprije zbog Marjanovićeve smrti. U njemu Marjanović posebno ističe:

O Guidu Jenyju treba svakako donijeti obilatije podatke, jer je on u početku Moderne inicijativno radio, bio organizovani i aktivni socijalista i htio dati i Modernoj socijalističku orijentaciju, radio i kasnije (u Osijeku) među radnicima kao kulturni radnik. O njemu se nije do sada pisalo skoro nikako i ne zna se mnogo, a najmanje o njemu kao slikaru, pa će trebati i na izložbama likovnih umjetnosti toga vremena dati Jenyju odgovarajuće mjesto.

Od Jenyja ima dva rukopisa biografsko-memoarskog karaktera: jedan u Arhivu Lik. Umjet. Zagreb i jedan kod njegove kćeri [Ljerke Krstof], sada kod mene. Kod onog prvog ima i bibliografskih podataka o njegovom književnom radu, kod drugog potpun spisak njegovog slikarskog rada, i historijat pokretanja i propasti »Mladosti«.

Ja sam iz njegovih autobiografskih zapisa izvadio i prekucao na cca 40 stranica najvažnija i najinteresantnija mjesta i dajem redakciji na uvid, kao i spisak slikarskih radova (rukopis Jenyja) da se razmotri koliko se i kako od toga treba donijeti i da se djelimično dopuni ili neki momenti bolje objasne i doda bibliografija književnih radova, naročito onih o umjetnosti i umjetnicima likovnim našim i stranim. Ja bi te dopune ili ta kraćenja dogovorno izvršio. Trebat će, svakako, angažirati D. Plavšića, da od svoje strane dade podatke i uspomene o pokretanju, ciljevima i propasti »Mladosti«, jer on ima i neka drugačija gledanja i neke druge dopunske podatke, pa će trebati donijeti i jedno i drugo od dva pokretača me samo »Mladosti« nego i prva propagatora i tumača naše moderne likovne umjetnosti i naših umjetnika onoga vremena.¹

To Marjanovićevo upozorenje na jednog od prvih ideologa, kritičara i povjesničara Moderne (*Iza Senoe, Hrvatska moderna I, II*),

---

¹ Aneks, Marjanovićev izvadak, Jenyjev autograf *Slikarski rad i Popis znatnijih slikarskih radova Guida Jenyja st.* ustupio je piscu ovog teksta akademik Marijan Matković (26. XI. 1974).

koji je Jenyja poznavao i osobno, da se o njemu — *nije do sada pisalo skoro nikako i ne zna se mnogo, a najmanje o njemu kao slikaru*, iako ga i sam, s pravom, svrstava među pokretačke duhove modernista i prve njihove propagatore i interprete moderne umjetnosti, indikativno je i poučno. I n d i k a t i v n o, jer pokazuje stupanj znanstvenog bavljenja razdobljem Moderne (koje je, odlaskom živih protagonista, tek postajalo povijesnim, jer ukazuje na značenje modernističke revije »Mladost«, smatrane »zastupnicom jugoslavenske moderne« (Cankar, Govékar), koju je Jeny pokrenuo 1898. i u r e đ i v a o (!) u Beču s Dušanom Nikolajevim Plavšićem i osječkim krugom modernista (Vladoje Schmidt Jugović, Oto Kraus, Šime Hofmann), u suradnji sa zagrebačkim krugom — Milivojem Dežmanom Ivanovim, te likovnim umjetnicima Csikos-Sessijom, Frangeš-Mihanovićem i Bukovcem. (Jeny: »Ta naša revija snažno je potakla moderniziranje i aktiviranje hrvatske književnosti i umjetnosti.«) Indikativno, jer dijelom upućuje i na postojanje znatne izvorne i memoarske građe, nastale radom te dvojice reprezentanata modernističkog pokreta, umjetničkih duhova i bliskih prijatelja, Jenyja i Plavšića, koji — kako se i danas u znatnosti upozorava i želi — zaslužuju posebne monografske obrade. P o u č n o, jer potvrđuje da u modernističkom pokretu, kojim se odrješito postavljaju programi i pokreću časopisi, »nema manje važnih pisaca, odnosno da udio pojedinog značajnog sudionika ne mora biti u srazmjeru s njegovim kasnijim literarnim (ili umjetničkim) formatom«, kako je zapaženo u nedavno objavljenom prilogu o Jenyju.²

Do Marjanovićeve upozorenja iz 1955. godine, o Guidu Jenyju (Pakrac, 1875 — Opatija, 1952) znali su obaviješteno govoriti i znalački pisati, vodeći brigu o potaknućima koja mu duguju — izuzmemo li nemimolaznog Plavšića — specijalisti pojedinih institucija i njegovi kolege s osječke Realne gimnazije na kojoj je godinama predavao matematiku, opisno mjerstvo, francuski jezik i krasopis (dr. Branko Magarašević, dr. Stjepan Musulin, povjesničari dr. Milan Prelog, dr. Josip Bösendorfer i dr. Danica Pinterović) ili njegovi brojni učenici (Božidar Maslarić, Miroslav Feldman, Ilija Mamuzić, Dobriša Cesarić, Danilo Blanuša i dr.). Jeny je bio prvi pedagog, otkrivač i kritički usmjeravač kako mladih osječkih likovnih umjetnika tako i skulptorske darovitosti učenika Oskara Neumanna i prvi je pisao o njegovim izložbama (zapravo, Oscara Nemona, Newmana, Osječanina, kipara proslavljenog u Belgiji i Engleskoj). On i Plavšić, kao i rezonancija pojave i gušenja njihove »Mladosti«, našli su svoje zapaženo mjesto i u

---

² Janez Rotar, *Nešto o časopisu i pokretu »Mladosti« iz godine 1897/98, »Kronika« Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU, 10/1984, br. 29—30, str. 61—63.*

tek otkrivenim memoarima Osječanke Vilme Vukelić (1880 — 1956), koju je Jeny godinama znao, a ne samo podučavao i pripremao za ispit zrelosti. Bila je supruga književnika Milkana Lovinca, majka sovjetskog obavještajca poginulog u Japanu, Branka Vukelića, i ljevičarski intelektualac. U njezinu domu na Britanskom trgu u Zagrebu okupljali su se Ivan Goran Kovačić, Stanislav Šimić, Camilla Lucerna, Zlatko Gorjan, Krleža i Matković. Romansirane kronike koje je napisala o Osijeku u 19. st. i međuratnom Zagrebu tek naše vrijeme otkriva kao najbolju hrvatsku kroničarsku prozu pisanu njemačkim jezikom (*Die Heimatlosen, Der Kreis, In engen Grenzen i dr.*).

Kada je Jeny umro, i bio pokopan u Opatiji pored grobova Nine Vavre i Drage Gervaisa, mogao je i Milan Marjanović biti suočen, po prvi put, s utemeljenim Jenyjevim afirmativnim portretom, koji je s ponešto prijekora za previđanje zaslužnih napisao dr. Branko Magarašević: *Prof. Guido Jeny, napredni hrvatski kulturni radnik i pokretač bečke »Mladosti« (1875 — 1952)*, objavljenim u zagrebačkom »Narodnom listu« (24. srpnja 1952). Za taj članak i veze »mladostaša« s Cankarom i Župančičem, s europskim piscima i slikarima, znala je i istaknuta slovenska slavistica dr. Marja Boršnik. Pripremajući studiju *Cankar z novostrujarskim klubom pri Mladosti* (»Slavistična revija« 1969, št. 1) izrazila je u osobnom kontaktu s Plavšićem svoje čuđenje, da je u hrvatskoj književnoj povijesti našla tako malo pouzdanih podataka o Jenyju, »ki tudi mene močno zanima«; nasuprot, oduzima mu se i njegovo vlastito ime i proglašava za pseudonim nekoga drugoga, pa ne bi bilo moguće da on, Plavšić, kao njegov *alter ego*, svojim pisanjem o Jenyju ukaže na to, što joj je isticao, da je Jeny bio *središnja duhovna i organizacijska snaga »Mladosti«*, »ključ« *Moderne u povezivanju s likovnim i drugim umjetnostima, te natprosječan i nepravredno zapostavljen slikarski talent, ugušen neimaštinom*, i da tako otkloni veliku nepravdu koja mu je nanesena.

Plavšić je, međutim, učinio nešto još dragocjenije: sredio je arhiv uredništva »Mladosti« i golemu sačuvanu izvornu građu i korespondenciju od 1896. do 1930. s Jenyjem, književnicima i umjetnicima svojega vremena, koja se danas čuva u nadležnim institucijama i tako kreditirao autentičnu riječ³. Na temelju te građe, kao i Jenyjevih bio-bibliografskih, autobiografskih i memoarskih zapisa i neobjelodanih rukopisa, građe koja je postala nemimolaznom za nacionalni i komparativni studij hrvatske moderne i modernizma, kulturnog aktivizma i umjetnosti uopće u jugoslaven-

³ Plavšićeva akvizicija i otkupljena građa pohranjena je u: Arhiv Hrvatske Zagreb, Arhiv i Biblioteka JAZU Zagreb, Nacionalna i sveučilišna biblioteka Zagreb, Zavod za književnost i teatrologiju JAZU, Zagreb, Nacionalna in univerzitetna knjižnica Ljubljana i Muzej savremene umetnosti Beograd.

skom okviru i europskom kontekstu, zaredale su studije i disertacije zasnovane na dokumentacijskom istraživanju: Ivana Kovačevića, Nevenke Košutić-Brozović, Marje Boršnik, Olge Maruševski, Ota Švajcera, Vere Kružić-Uchytíl, Vide Flaker, pa i autora ovog teksta, jednako tako, katalozi likovnih galerija i akademija⁴. Naposljetku, i leksikografski članci o — Jenyju. I još nešto, ako ne i najznačajnije: voljom i zalaganjem Galerije likovnih umjetnosti »Osijek«, u suradnji s Jenyjevom kćenkom Ljerkom Jeny-Krstof, Jenyevim učenicom iz osječke realke Otom Švajcerom, likovnim povjesničarom, i s autorom ovog teksta, pripremljena je i održana u Galeriji »Osijek« od 23. svibnja do 25. lipnja 1974. (zapravo, do 1. srpnja!) *Retrospektivna izložba Guida Jenya* s ukupno 89 ulja, akvarela i crteža, popraćena izlošcima arhivske građe o Jenyju i njegovoj književnoj i likovnoj esejističkoj i kritičarskoj djelatnosti. Mnogo godina poslije njegove jedine samostalne izložbe (Osijek, 21 — 26. srpnja 1920. u dvorani kina »Urania«), bilo je to prvo sveobuhvatnije predstavljanje Jenyja kao slikara, kojim je rekonstruiran njegov sačuvani i dostupni slikarski opus, nastao u rasponu od 1892. do 1950. godine, potkrijepljeno i katalogom⁵. Time je, koliko je to tada bilo moguće, »dato Jenyju odgovarajuće mjesto« i kao slikaru, kako je to bio predlagao M. Marjanović. Uz tu izložbu priređen je 15. lipnja u Osijeku, na inicijativu Zajednice kulturnih djelatnosti općine Osijek, Galerije likovnih umjetnosti »Osijek« i uredništva »Glasa Slavonije«, i stručno-znanstveni skup o Guidu Jenyju, uz prisutnost njegove obitelji, i odjek u javnosti⁶. U

⁴ Nevenka Košutić-Brozović, *Časopis hrvatske moderne »Mladost« i strane književnosti*, »Rad« JAZU, 341, str. 231—262, Zagreb, 1965; Olga Maruševski, *Društvo hrvatskih umjetnika 1879—1903*, Magistarski rad (Zagreb, 1965?), Institut za povijest umjetnosti; Ivan Kovačević, *O socijalistima Jugoslovenima u Švajcarskoj krajem XIX veka i uticaj njihove delatnosti na radnički pokret u jugoslovenskim zemljama*, »Prilozi za istoriju socijalizma«, p. o. knj. 4, str. 83—121, Beograd 1967; Marja Boršnik, o. c.; Vera Kružić-Uchytíl, *Vlaho Bukovac. Život i djelo*, Zagreb, Matica hrvatska, 1968; Oto Švajcer, v. bilj. 5; Vida Flaker, *Časopisi hrvatskoga modernističkog pokreta*, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1977; Stanislav Marijanović, *Generacije »mladih« i časopis »Mladost« u pokretu i književnosti hrvatske, slovenske i srpske »moderne«*, Dokumentacijsko istraživanje, Osijek 1982, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Zagreb (objelodanjena u knjizi »Fin de siècle hrvatske Moderne«, Osijek 1990).

⁵ *Retrospektivna izložba Guida Jenyja (1875—1952)*, u tekstualnom dijelu: Stanislav Marijanović, *Guido Jeny — njim samim* (str. 3—15); Oto Švajcer, *Guido Jeny kao slikar*, str. 16—25). Sadrži i druge kataloške podatke.

⁶ »Glas Slavonije«, 13, 17, 18, 19. i 22. lipnja 1974; »Oko«, 8—22. kolovoza 1974, str. 2 i dr. Posebno zapažen bio je osvrt M. Boršnik, *Široko odprti »osiješki krog«*, »Delo«, Sobotna priloga, 29. junij 1974, str. 25. Skup je održan na temu »Doprinos Guida Jenyja i osječkog kruga hrvatskoj književnosti i umjetnosti«.

podnesenim saopćenjima i raspravi o izložbi i Jenyju, produbljene su spoznaje o njegovoj ulozi u društvenim, književnim i umjetničkim strujanjima na prijelomu stoljeća i osobnom kritičarskom i slikarskom doprinosu razdoblju moderne, te izveden zaključak da je značajno pridonosio estetskom kataliziranju »atmosfere« modernizma, iako kao slikar ne spada u red vodećih, nego svojim slikarskim djelom sačinjava sastavni dio kulturne i umjetničke atmosfere svojeg vremena, sredine i okoline⁷. Time je utemeljen daljnji studij Jenyja i dana podloga za osvjetljavanje njegove višestruke uloge i doprinosa.

Toliko nam je valjalo prethodno obavijestiti o Jenyju da bismo zasnovanije upozorili i na njegov neobjelodanjeni analitičko-kritički spis, prvi te vrste o Ivanu Meštroviću: *Počeci umjetničkoga odgoja i školovanja kipara Ivana Gabrilovića-Meštrovića*, napisan u Zagrebu, listopada 1944. na podlozi njemu poznatog autentičnog izvora: prepiske između bečkog industrijalca Aleksandra Königa i Kamila (Šime) Hofmanna, dionika osječkog kruga modernista oko smotre »Mladost«, njegova prisnog prijatelja, kao i na temelju kritičkog razmatranja evociranih činjenica iz poznijih »pripovijedanja« i memoarskih zapisa drniškog kruga staratelja i poštovalaca (eine Gruppe Bewunderer) o Meštrovićevim počecima, kojem je pripadao i Hofmann⁸. Ta prepiska, vođena na relaciji Beč (König) i Drniš (Hofmann), obuhvaća deset pisama (pet Hofmannovih) pisanih njemačkim jezikom, od 6. listopada do 27. prosinca 1900. godine⁹. Prepiska dodiruje Meštrovićeve početničke radove, zbivanja i sudionike u Otavicama, Drnišu i Splitu, a zahvaća vrijeme u kojem još boravi na stanu i opskrbi učitelja Petra Škarice i šegrtuje u kamenorezačkoj »butigi« meštra Pavla Bilinića u Splitu, gdje se svojim načinom izražavanja u crtežu,

⁷ Saopćenja: Stanislav Marijanović, (uvodno izlaganje na temu skupa); Oto Svajcer, *Guido Jeny kao slikar i likovni kritičar*; Ivan Kovačević, *Suradnja Miloša Krpana s grupom oko časopisa »Mladost« u Beču 1898—1899. godine*; Marja Borsnik, »Osiješki krog« in slovenska Moderna, U raspravnom dijelu sudjelovali su Matko Peić, Dušan Plečaš i dr.

⁸ Tiposkript autografa Jenyjeva spisa (v. Prilog II), prekucan od Hofmannove kćeri Filomene (Mene) u listopadu 1944. i ovjeren Jenyjevim potpisom, izvorno pisan korijenskim pravopisom, zaprimio je Dragutin Tadijanović, direktor Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU, od Jenyjeve kćeri Ljerke Krstof i s ostalim spisima pohranio u Zavodu 17. srpnja 1970. Objavljujemo ga u prilogu fonetskim pravopisom i suvremenom interpunkcijom u cjelovitom izvornom tekstu.

⁹ »Stanje stvari« s tom korespondencijom objasnio je Jeny (v. Prilog I). Međutim, kćeri Hofmannove Mena i Katica, pripočile su piscu ovog teksta (10. rujna 1972) da su pojedina očeva pisma dostavile Galeriji Meštrović u Splitu, a dva Königova pisma, kao i dvije reprodukcije Meštrovićeve poprsja Franje Josipa I. Muzeju Meštrović u Kaštelet na Mejama.

drvu i kamenu osovio na vlastite noge. Zaključuje Königovim iznalaženjem prvog stanodavca posljednjih dana listopada 1900. godine (František Sykora), prve kiparske radionice u prosincu iste godine (prof. Robert Weigl) i, naposljetku, njegovim dojavljivanjem optimističkog mnijenja dvojice uvaženih bečkih kipara i pedagoga o Meštrovićevu neporecivom talentu, umirovljenog sveuč. profesora Kunstgewerbeschule des Österreichischen Museums Otta Königa (da je u njemu »mogao ustanoviti duboko usađene snage, po kojima se može očekivati nešto veliko«) i prof. Roberta Weigla, svoga prvog poslodavca (o nadama u njegovu »bogatuu budućnost«)¹⁰. Glavni akteri prepiske interesno provjeravaju opravdanost ulaganja u Meštrovićev odlazak u Beč na umjetnički studij (A. König), odnosno poduzetno zagovaraju nastojanja i zamolbe drniškog »Pripomoćnog kluba za uzgoj Meštrovića« (Hofmann), da bi se to školovanje Meštroviću osiguralo A. Königovim »odgojnim doprinosom« i inicijativom u bečkim umjetničkim krugovima. U tematskoj okosnici, tj. u tom pridobivanju Königa i prihvaćanju Meštrovića za »beskućnika u bijelom svijetu«, jest *modus recipiendi* te prepiske. Uloga i zasluga Hofmannova u njoj izlazi — po prvi put — na vidjelo, jer on dovodi do preobrazbe Königa u Meštrovićeva pokrovitelja i zagovornika, a Meštrovića u njegova štićenika. Hofmann je bitna sastavnica i Jenyjeva spisa. Prema tome, valja nam pobliže predstaviti i njega, budući da ga Jeny, osvjetljavajući pobude, podlogu i pozadinu s koje akteri djeluju, prati i tumači u prezentu kao aktanta.

Šime Hofmann od (1899. preuzima ime Kamilo) rođen je u Bonyhadu, Mađarska, 18. travnja 1872. godine. Kao dijete prenesen je u Osijek, gdje mu je otac bio gornjogradski gostioničar. S Jenyjem i Plavšićem pohađao je osječku Veliku realku (1883—91) i studirao (kemiju) u Technische Hochschule u Beču, bio suosnivač i tajnik Hrvatskoga akademijškog ferijalnog literarno zabavnog društva »Osvit« u Osijeku (1894—95), djelatni član Hrvatskog akademskog društva »Zvonimir« u Beču, član osječkog kruga pokretača »Mladosti«, upisan u bečki Akademski klub »Socijalist« i austrijsku Socijal-demokratsku stranku. Suradivao je u listovima austrijske i hrvatske socijaldemokracije, u Krausovu »Die Fackel« (prema izjavi kćerke) i u »Mladosti« pod šiframa i pseudonimima (*mzv., Miša Zemljanić Vinkovci, Kamilo i dr.*). Za »Mladost« pisao je (neobjavljene) književne portrete (Schnitzler, Gjalski) i referenice o novim knjigama. Kao socijalist i marksist, s podloge mark-

¹⁰ O prof. Karlu Wilhelmu Ottu Königu, čiji su spomenici postavljeni i u Puli (»Viktoria« u počast palim mornaričkim oficirima i »Kaiser Maximilian von Mexico«), pisano je u literaturi o Meštroviću. O kiparu Robertu Weiglu (Beč, 16. X. 1851 — Beč, 26. XII. 1902), učeniku i profesoru bečke Akademije, međutim, prvi priopćuje tek Jeny.

sističke kritike pokazivao je naglašen interes za ekonomske, posebno agrarne probleme u Hrvatskoj. Njegova *Agrarna pretresivanja* o Slavoniji u kojoj vlada glad («Mladost» 1898, sv. 3 i 4), pisana *in visu* reportažnim stilom i pozivanjem na Marxa i Engelsa, uzburkala su javnost, kao i njegova cirkulirana rasprava o 50. obljetnici revolucionarnih gibanja u Hrvatskoj »1848—1898«, koju su urednici odlagali objaviti, da ne izazove Khuenovu zabranu »Mladosti«. Kao mladi inženjer, prvo je namješten u dalmatinskim industrijskim poduzećima s austrijskim (Königovim) kapitalom, u bazenu prirodnog asfalta Paklina — Vrgorac, pa u Siveriću, kao Königov povjerenik (u daljnju biografičnost ulazi Jeny). Od 1917. godine industrijalac je na Rijeci, a od 1919. do umirovljenja u Zagrebu, gdje je i umro 8. veljače 1942. S Jenyjem (naziva ga »starom kućom«, »Gingl Gengl iz Gakraca«) za obostranog »selidbenog skitalaštva« ostao je u trajnom prijateljstvu i prepisci, a jedno vrijeme, za Jenyjeva prelaska u Zagreb, primio ga je i na stan. U Dalmaciji sam je »crtario« pejzaže, držao predavanja, osvjetljavao u pismima njezine gospodarske, političke i kulturne prilike onoga vremena, uvjeren u poslanstvo Dalmatinaca, a ne Nijemaca, koje karikira u odnosu na njih. Iz sačuvane prepiske s Jenyjem (1909—1911. godine), koja je i od kulturološkog interesa (pobliža obavještenja o njihovim znancima: Otu Krausu, Plavšiću, M. Marjanoviću, slikaru Draganu Melkusu), Hofmann pripućuje i o suodnosu s A. Königom: »Tko zna šta bi od mene bilo da rano nije umro. Jak duh. Dobit ćeš brošuru *Gospodarstvena budućnost Dalmacije*. /Zapravo/, predavanje /koje/ je /on/ držao u Beču u Donjoaustrijskom udruženju obrtnika. Kad je dobiješ, znat ćeš iz kojeg dimnjaka se puši dim« (Pismo od 31. I. 1909)¹¹. A dotiče se i Jenyjeva interesa: »O Meštoviću ću ti pričati cijelu noć« (pismo iz Šibenika od 4. II. 1911). Negdje za tih lukubracija zarađena je i Jenyjeva nakana da utemeljenije piše o Meštovićevim počecima i Hofmannovu »revnovanju«, ostvarena spisom koji objelodanjujemo, kad su mu pod ruku došla djelomično sačuvana Hofmannova i Königova responzorija.

Lako će se zapaziti Jenyjev *modus dicendi* u tom spisu, napisanom na tri razine: 1. kontaktabilnosti s Meštovićevim životopisom i djelom, koja nosi oznaku kritike »preobličene« biografičnosti; 2. socio-kulturološkog *plurale tantuma*: »otvaranja« drniške »nenovčate« sredine prema svijetu privilegirane »gospode«, da singularni glasnik svoje zajednice, koja kreće u žilav pohod umjesto njega, »objekt«, »klica«, »dijete u crvenkapi«, izbjegne sudbinu potulog blaga — o kojem »šuti historija«; 3. pedagoškoj razini,

¹¹ Pisma, kao i Jenyjevi portreti Kamila Hofmanna (crtež ugljenom) te njegovih kćeri Mene i Katice (ulja) — njihovo su vlasništvo. (Zagreb, Anke Butorac 7/IV.). Poslije njihove smrti ne znam gdje su.

na kojoj »objekt« implicira etiku djelovanja, moralnu kazuistiku, koja se ne dodiruje sa subjektom nego njegovom »sudbinom«. Na tim razinama, jednako tako, moguće je u spisu uočavati poznate kritičke zasnove Jenyeva ishodišnog pristupa modernoj umjetnosti, po kojem lik i djelo »odišu mirisom tla i društva gdje su porasli«.

Prvi prilog koji objelodanjujemo, koncept je Jenyeva nedatiranog pisma »Veleučenom gospodinu profesoru« iz Rijeke u Zagreb, napisanog »pred sam Božić« (mislimo) 1947. godine i upućenog (predmnijevamo) Vrpoljčaninu dr. Josipu Matasoviću, tada ravnatelju Državnog arhiva i sveuč. profesoru povijesti umjetnosti i kulture, odnosno pomoćnih historijskih nauka na Filozofskom fakultetu¹². U njemu je objašnjeno »sve o spisu«. Donosimo ga vjerno, u tekstu kako je koncept napisan, pod našim tematskim naslovom i numeracijom cjelina (od 1 do 6), koje smo sami označili:

Prilog I.

O AKTERIMA I »OPIPLJIVIM« STVARIMA U MOJEM SPISU

Veleučeni gospodine profesore,

Da mi je tko rekao, da ću tek pred sam Božić moći djelomično odgovoriti na listove kojima ste me počastili! Ne mili mi se nimalo pisati jadikovke, no, ovaj put moram kako-tako opravdati svoje krznanje s odgovorom na Vaše časne i ljubazne pozive. Nastojat ću, da tu jadikovku stegnem u što manje riječi:

Zbog premještenja našega bivšega stanodavca [na Rijeku], morali smo se preseliti u zetov i kćerkin maleni stan, koji je pretijesan već za njih dvoje same. Vaš mi je list stigao upravo pri žurnom prevažanju stvari. Pri tom ja nemoćan i slaba zdravlja nakon operacije, žena mi u postelji, zbog teška otrovanja krvi, a onda još i zbog prehlade, na to sam i ja morao u postelju. Nered, jer se moralo sve samo brže-bolje pobacati u kola. . . . U žurbi su mi se mnoge najnužnije stvari odvezle sa stvarima bivšega stanodavca — na Rijeku. Proriču mi, da ću zbog svoga zdravlja i starosti moći na Rijeku tek na proljeće. To jest: moram provesti još 4 mjeseca, ne znajući što bih radio. Ni ložiti se ne može, nemamo ni peći, ni dosta ogrjeva. Sad sam ulovio časak, kad mi ni kći ne radi ništa na kuhinjskom stolu, pa tu sad pišem ovaj list.

¹² Pretpostavku o Matasoviću kao adresatu valja tek provjeriti.

(1.)

Hoću da Vam prikažem samo stanje stvari s korespondencom o M.[eštroviću]. Ta se korespondenca vodila u jeseni i zimi god. 1900. (devetstote) između bečkoga veleindustrijalca Aleksandra Königa [pokojnoga od 1904] i mojega intimnoga prijatelja kemika Kamila Hofmanna, također pokojnoga. (Usljed nekakva nesporazuma navodite Vi, gospodine profesore, u listu od 24. IX. mojega oca kao suautora, mjesto K. Hofmanna.) Sačuvalo se svega 10 dosta oštećenih listi, dijelom originalnih strojopisa, dijelom strojopisnih protisaka (Durchschläge). No, ipak se može po toj korespondenci uočiti dosta potpuna pomična slika o svemu relevantnom obzirom na promicanje Meštrovića. Po sačuvanom se tekstu baš ne čini, kao da su se izgubili kakvi osobito važni detalji, osim što se očito izgubio list A. Königa, kojim on zahtijeva od Hofmanna neku stvar, koja valjda nije baš osobito važna obzirom na samoga Meštrovića. (O tom u momem spisu.)

(2.)

U kolovozu ili rujnu 1944. spomene mi udova Kamila Hofmanna Albertina u razgovoru, da ona misli, da će biti najbolje predati tu korespondencu zajedno s kamenim poprsjem F.[ranjel] J.[osipa] I. kojemu muzeju, galeriji ili umjetničkoj akademiji. Na to sam joj predložio, neka najprije posudi tu korespondenciju meni, jer bih htio na temelju te korespondencije sastaviti kakvu studiju, a onda neka je predade kamo na pohranu. Gospođa je to najpripravnije prihvatila, pak sam ja u listopadu 1944. sastavio spis, kojim sam, mislim, dostatno iscijedio tu korespondencu. (Sad sam se konačno odlučio da taj spis prepisem rukom i sada važećim fonetičkim pravopisom.)

(3.)

(...) Hoću da Vam ta korespondenca stigne *zajedno s mojim spisom*, i to sa slijedećih razloga:

Ta je korespondenca danasve i potpuno autentičan dokument o Meštrovićevim počecima i otkriću njegova talenta, te o poticanju i promicanju njegova početnoga odgoja i školovanja u Splitu i u Beču. No, ona nije samo važna za Meštrovićevu biografiju, pak za studij uvjeta i prilika umjetničkoga odgoja, rada, stvaranja i razvitka, već i za poznavanje naravi naših ljudi i tadašnjih prilika našega svijeta (osobito sitnoga svijeta). A ne može se tu raditi ni malo o nečijem

netočnom sjećanju, o preobličnim pripovijestima iz treće — četvrte ruke i maštanju kakva pisca po zvanju, zanimanju, već je tu sve »opipljivo«. Tu je svaku riječ diktirala nedvojbena kruta potreba časa, momenta, a napisali su je aktivni sudionici pri otkrivanju i podizanju Meštrovića, sudionici načinu, sami, koji su s jasnim znanjem vlastitog svog interesa i preuzetih obveza aktivno i sudbonosno zasizali u promicanje Meštrovićevo, znajući vazda točno svoje namjere, čine, način i postupke, te kako stvari stoje u svakom pogledu. Napokon, te listove pisala su baš ona dvojica koja su se najviše bavila M.[eštrović]em baš u najkritičnije vrijeme za njega, pisala ih baš u to vrijeme, radeći za njega ono najodlučnije.

(4.)

Nijesam po struci povjesničar umjetnosti, ni muzealac, no mislim da bi moj spis ipak mogao u koječem dobro doći stručnjaku pri proučavanju te korespondence. Naime, meni su kao Hofmannovu prijatelju poznate kojekakve stvari u svezi s predmetom te korespondence, poznate su mi razne prilike Hofmannove i njegov karakter, znam kako treba čitati njegove riječi, i da poznajem duh kojim je dihao, da ga shvaćam. Mogao bih navesti koješta, ali ću reći još samo to da, prema Hofmannovim prikazima Aleksandra Königa, prilično dobro znadem čitati i Königove riječi, dobro vidjeti što je to Hofmann mislio, koliko je bilo iskrenosti u njega, pak kako treba shvatiti Aleksandra Königa. Razni će ljudi različito uočiti, čitati i ocijeniti isti tekst, zato se meni u toj stvari baš radi o tome da osvjetlim iskrenost M.[eštrović]evih promicatelja. Zato i za to sam sastavio svoj spis kao analizu te korespondence.

(5.)

Meštrović sam prolazi tim spisom kao neka daleka sjena, a ni ne može biti drugačije, jer od njega ne potječe u upitnoj korespondenci niti jedna jedina citirana riječ, niti se ne spominje bilo kakva njegova odluka, pristanak ili otpor kakvoj stvari (osim pitanja dalmatinske kapice u Beču), a sve skupa prikazuje samo ono što su drugi, promicatelji, snovali, radili s njim i za njega. To, što su s Meštrovićem radili drugi, pak kako su ga motrili i cijenili (ocjenjivali), to prikazuje više inteligencu i karakter tih »drugih« naših ljudi i Aleksandra Königa, nego li Meštrovića samoga. On je uistinu za njih »objekt« oko kojega se oni natežu. No, mislim ipak, da se tu može indirektno nazrijeti koješta što osvjetljuje

početke, početno shvaćanje i tadašnji položaj budućega velikoga umjetnika, koji još ne poznaje [tog] elementa po kojemu se kreće [ka] sili jakosti svojih nogu i krila, koji još ništa ni ne sluti o kakvoj svojoj budućoj veličini, te se zato mora pasivno podati vodstvu Laboša, Bilinića, Aleksandra Königa, Otona Königa i dr. Dijete u kratkoj, poderanoj i onečišćenoj košulji.

(6.)

Osim korespondence sačuvalo se i *poprsje* F[ranje] J[osi-pa] I. u 1/2 n. v., što ga je Meštrović, po svoj prilici, na poticaj Aleksandra Königa načinio u ono vrijeme kao neki dokaz svoje sposobnosti, na što ga je A. König o svom trošku dao odvesti u Beč i ondje ga dao na nauke u glasovitu umjetničko-obrtničku školu u Öesterr[eichisches] Museum.

I korespondenca i *poprsje* jesu nasljedno vlasništvo Hofmannove udove Albertine, koja će Vas pohoditi. Na moj prijedlog ona je prihvatila, da Vam predade u vlasništvo tu korespondencu zajedno s mojim spisom, kao i *poprsje* F. J. I. S korespondencom neće biti nikakve poteškoće, no drugačije [je] s *poprsjem*. Kako mi je ona sad pisala, postoji to *poprsje*. No, ono je bilo do prije godinu-dvije u Celju kod Albertinine neudane sestre Ide Widra, a kad su ovu internirali i prognali u Austriju, došlo je to *poprsje* u celjski muzej. Na zahtjev gđe Hofmann da joj muzej kao vlasnici izruči to *poprsje*, odgovorili su joj da je to vlasništvo republike Slovenije. Nakon kojekakvih koraka i propitivanja, što ga je poduzela gđa H., ona je po uputi od Umjetni[čke] akademije zagrebačke 9. III. pisala Komitetu za kulturu i umjetnost u Beogradu, neka bi se taj zauzeo za to, da se to *poprsje* izruči njoj kao vlasnici koja ga hoće predati u vlasništvo zagrebačkoj Um[jetničkoj] akademiji. (Svoje pravo vlasništva može dokazivati »orno na bijelo«, kako mi piše.) Komitet za k. i u. nije joj odgovorio ništa do danas, već je kći gđe Hofmann prilikom svog boravka u Bgdu sama bila kod tog Komiteta, gdje su joj usmeno rekli da će joj Ljubljana izdati to *poprsje*, samo ako joj Zagreb dade za to što drugo (kao naknadu). Na moj list u stvari korespondence i M[eštrovića] odlučila se gđa H., da će poslije Nove godine tužiti državu radi [ne] izručenja *poprsja*, premda sam joj ja pisao neka ona s Vama dogovori, da Muzej, Arhiv za dom. umj. pokrene tu stvar. Slovenska vlada, ni celjski muzej, nemaju apsolutno nikakva prava na *poprsje*, kojemu je vlasnica državljanka naše N.R.H. Mislim da Vaš Arhiv kao javna državna institucija (institut) mora uspjeti u tom, bilo »diplomatskim« bilo sudbenim pu-

tom. Ja ću ponovno pisati gđi H. neka tu stvar predade Vama u ruke. (...)

Sada Vas molim ponovno, da mi oprostite negativno-evropsko zatezanje s odgovorom, pak da primite iskaz moje-
ga najodličnijega poštovanja.

Guido Jeny

Prilog II.

POČECI UMJETNIČKOGA ODGOJA I ŠKOLOVANJA KIPARA IVANA GABRILOVIĆA-MEŠTROVIĆA

Napisao Guido Jeny, Zagreb listopad 1944.

Osim bolje poznatih početničkih radova Ivana Meštrovića sačuvalo se i poprsje pokojnoga austro-ugarskoga cara i kralja Franje Josipa I, što ga je Meštrović izradio u svojoj valjda osamnaestoj godini života. Kako će se vidjeti po onom što će se iznijeti ovdje niže, to je poprsje mnogo značilo glavnom promicatelju mladoga Meštrovića, a bilo je možda i odsudno. A uza to poprsje sačuvali su se neki listovi i kopije (protisci) nekih pisama iz jeseni i zime godine 1900. (devetstote) iz dopisivanja između bečkoga veleobrtnika Aleksandra Königa i njegova tadašnjega pouzdanika i blagajnika u Drnišu, kemika Kamila Hofmanna, koje se dopisivanje pretežno odnosi na prvi umjetnički odgoj i početno školovanje našega velikoga kipara Ivana Gabrilovića-Meštrovića, pa iz kojeg se dopisivanja saznaju veoma zanimive i slabo poznate stvari, neke uopće nepoznate.

Poprsje se nalazi u gospođice Ide Widra u Laškom, kćeri pokojnoga tasta spomenutoga kemika Kamila Hofmanna, bivšega tehničkoga ravnatelja ugljenika u Velušiću Adolfa Widre, kasnijega ravnatelja siveričkoga ugljenika »Monte Promina« u Siveriću u sjevernoj Dalmaciji, dok spomenuta sačuvana pisma drži sada udova Kamila Hofmanna, gospođa Albertina Hofmann rođena Widra, koja živi u Zagrebu (Ivkančeva 7/IV), pa koja je *vlasnica poprsja*¹³. (Potcrtao G. J.)

¹³ Albertina Hofmann (čiji je portret čuvala obitelj Jeny) umrla je u Zagrebu 1956. Poprsje je bilo u vlasništvu njezina oca inž. Adolfa Widre (1855—1931) od 1900. godine. Od tada putovalo je s njim, do Laškog, gdje je od 1913. boravio kao direktor rudnika Trbovlje. Danas se čuva u laškom muzeju. U dosadašnjim monografijama o Meštroviću nije reproduciran.

Šteta što je zbirka tih listova nepotpuna. Za vrijeme rata 1914/18. Kamilo Hofmann je morao od nemila do nedraga, pak je samo u neprestanoj borbi protiv nepovoljnih okolnosti i raznih ljudi mogao kao povjerenik kako-tako skrbiti za prehranu Hrvatskoga primorja i Dalmacije. Bilo je tu kojekakva putovanja i bježanja, pa i sukoba s neprijateljskom oružanom silom, te mu je tako nestalo mnogo toga, nestalo mu čitavih škrinja i kovčega spisa sa svim njegovim osobnim ispravama, pak je još čudo što mu je ipak još ostalo deset na broju listova i strojopisnih protisaka, koji se odnose na Ivana Meštrovića, dakako dijelom oštećenih i poderanih. Po sadržaju i stilizaciji nekih tih pisama vidi se da je moralo biti još nekoliko listova u svezi s Meštrovićevom stvari a kojih je nestalo.

Sva su ta pisma napisana njemačkim jezikom. Bilo je to dopisivanje u okviru internoga poslovanja austrijske njemačke tvrtke. Uostalom, znamo da je u ono vrijeme njemački jezik bio »službeni« jezik u trgovačkom poslovanju i u banskoj Hrvatskoj — u »ugarskoj poli« Austro-Ugarske Monarhije, i to ne samo kod njemačkih tvrtki.

Samo da još označim zanimljivu osobu Aleksandra Königa. U ono je vrijeme Austrija bila pregnula da unaprijedi svoju tada pokrajinu Dalmaciju, kako bi je i kulturno osvojila, i politički, dakako. U tom je poslu igrao vidnu ulogu izvanredno sposobni, obrazovani i energični bečki veleobrtnik Aleksandar König, pristaša konzervativnih stranaka i osobni prijatelj najistaknutijih austrijskih ljudi, kao što su bili austrijski ministri Dipauli i Körber, grof Ivan Harrach i dr. Bio je vlasnik tvrtke »Ludwig König und Sohn«, Wien, i kao takav vlasnikom čitavoga reda znatnih poduzeća, pa i poduzeća »Dalmacija«, ugljenika u Velušiću na sjevernoj strani »Monte Promine«, koji je ugljenik König prodao godine 1901. društvu »Monte Promina«, vlasniku ugljenika na južnoj strani iste planine, za koje je poduzeće K. Hofmann 1901, nakon zaruka sa Albertinom Widra, preuzeo upravu prodajom i tovarenjem ugljena u šibenskoj luci, a godine 1912, kao ravnatelj administrativnu upravu u Siveriću.

Taj je Aleksander König dobrano proputovao cijelom Dalmacijom te zapadnom Bosnom i Hercegovinom, tražeći kojekakve rude i sirovine i potičući ljude na razne pothvate, pak je tako vršio veoma blagotvoran utjecaj, što su mu uvelike priznavali istaknuti naši ljudi u Dalmaciji, među njima pokojni don Juraj Biankini, nazrijevajući u njemu promicatelja naroda i zemlje, tvorca bolje budućnosti. Pokojni mi je Kamilo Hofmann govorio i pričao o Aleksandru Königu, a sad veoma žalim, što si nisam pobilježio najznatnije stvari, zanimljive za Dalmaciju i naš svijet, koje bi stvari barem mogle poslužiti kao tragovi i putokazi za štošta.

Prilikom takve svoje potrage za asfaltom u sjevernoj Dalmaciji, na kojoj ga je uz druge (vidi 4. pismo) pratio i Kamilo Hofmann kao njegov pouzdanik i činovnik, namjerio se König u Otavicama u gostionu («oštariju») Bože Bojčića, Meštrovićeva rođaka, gdje je na stijeni vidio Meštrovićeve prerise iz narodne pjesmarice i neke njegove izvorne kiparske radove, a time počinje ono o čemu se radi u ovom dopisivanju.

— * —

Četvrto pismo iz rečenoga dopisivanja »*dd. Drniš, 15. listopada 1900.*« jeste Hofmannov referat o mladom Meštroviću i o njegovoj obitelji koji je referat Aleksander König bio zaiskao od Hofmanna usmeno, pa koji sadržaje, među inim, i ove podatke koji su dijelom poznati:

Ivan Gabrilović-Meštrović rodio se 15. rujna 1883. u selu Vrpolu jugozapadno od Vinkovaca u Slavoniji, gdje mu je otac *Mate* godinu dana radio kao zidar i tesar, a onda se sa ženom i djecom povratio u zavičajno svoje selo Otavice u Petrovu polju kod Drniša u sjevernoj Dalmaciji (al. 2), gdje je opet bio i seljakom.

U doba ovoga dopisivanja bilo je ocu Mati Gabriloviću-Meštroviću po prilici 46 godina (al. 3). Najprije je otac Mato odgojio mnogo i truda i brige svoju sirotu mlađu braću, a kad mu je bilo 28 — 30 godina, oženio se u Otavicama svojom drugom ženom *Martom rođenom Kurobasa*, koja mu je u svojoj 21. godini života godine 1883. rodila najstarijeg sina Ivana. Kasnije je rodila još nekoliko sinova i kćeri. Meštrovićevu majku Martu hvali K. Hofmann u tom listu od 15. X. 1900, potcrtavajući riječi kojima je označuje kao nadasve mudru, tankočutnu, obzirnu i opreznu (*umsichtig*) majku, koja je i na druge djelovala veoma blagotvorno (al. 5). Smije se ovdje spomenuti da se u tisku češće isticao njen značaj i umna sposobnost, te Meštrovićevo strahopočitanje njene osobe.

Dodajmo da je Ivan Meštrović kao dječak čuvao ovce u Otavicama i pritom rezuckao ljudske likove od domaćeg mekanog kamena i od drva.

Prije otkrića njegova talenta izrezao je od drva (prema sjećanju gdje Albertine Hofmann, po prilici 25 centimetara visok) potpuni lik drniškog postolara Bitunjca kako nudi opanke na prodaju. Ta je statueta vlasništvo kninskoga muzeja. Inače da je dječak rezbario drvene preslice. U 2. odlomku pisma od 15. X. 1900. spominje se da je Aleksander König s K. Hofmannom u krčmi Bože Bojčića u Otavicama vidio Meštrovićeve crteže olovkom i jur spomenuti mali kip Bitunjčev — »*des feisten Schusters Bitunjac aus Drniš*«.

Po pripovijedanju kasnijega drniškoga načelnika Nikole Z. Adžije, iznesenu u zagrebačkom dnevniku »Novosti« od 15. kolovoza 1933, bilo je po nekoliko stihova u desetercu ispod Meštrovićevih prerisa o Musi Kesedžiji, Kraljeviću Marku i dr. iz narodne pjesmarice¹⁴. O crtežima kaže Adžija, da su bili na prostu papiru i da se vidjelo, da ih je precrtao početnik, a o stihovima ispod slika kaže: »... ali stihovi nisu bili prepis, nego *slobodni spjev*«. Dalje kaže da je krčmar Bojčić na njegovo (Adžijino) pitanje za crtača tih slika odgovorio:

»To je jedan (!) mali pastir Meštrović, moj rođak. A da vidite, kako on u muljiki [mekom kamenu] s britvicom izrađuje!«

Nato je Adžija sa svojim pratiocem Rokom Stojanovim zaiskao od Bojčića, neka mu nabavi barem jedan Meštrovićev rad od muljike. Dobili su tri komada, a po Adžijinu sjećanju bio je među njima malen kip drniškoga debeloga postolara. Adžija mu ne navodi imena. Te su stvari oni, tj. Adžija i, valjda, Stojanov, odnijeli u Drniš i izložili u trgovini Ivana Rome Ljubića, a sam je Adžija poslao zadarskomu »Narodnom listu« dopis o pronalasku jednog (dakako jednog) pastira umjetnika. Adžija kaže da je to bilo god. 1901. (*prve*) kad se on s Rokom Stojanovim, kasnijim velikim županom (tada sucem, — vidi niže), prigodom neke sudbene komisije svratio u Bojčićevu krčmu. No i bez obzira na cit. Hofmannov list od 15. X. 1900. vidjet će se po sljedećem, da je to moglo biti najkasnije godine 1900. (*devetstote*)¹⁵.

Adžija nastavlja:

»U ono je doba jedini hotel u Drnišu bio kod mog oca, te su tu odsjedali svi činovnici i stranci. Za stolom gdje nas je bilo desetak, poveo se razgovor o malom Meštroviću, svatko je rekao svoje o njegovom talentu, ali smo se svi složili u jednom, da bi trebalo malog na neki način poslati na nauke, pa, ako ne bude umjetnik, bar će biti dobar klesar. Počeli smo razglabati, kako i kamo da ga se pošalje. Mali je Meštrović bio samouk i nije uživao nikakve osnovne obuke. Kao najmlađem, meni je palo u dužnost da se obratim Obrtnim školama u Splitu i Zagrebu, da prime malog na nauke. Obje su odbile, jer da je Meštrović premašio godine (bilo mu je

¹⁴ O tome v. u članku Hrvoja Mudronje, *Kako je otkriven talenat našeg velikog Ivana Meštrovića*, »Novosti« 27/1933, br. 223, str. 12, od 15. VIII.

¹⁵ Bilo je to prije 28. lipnja 1899. kad je u zadarskom »Narodnom listu« Juraj Biankini objavio taj dopis o Meštrovićevoj darovitosti i početničkim radovima, koji Jeno nije bio pročitao. Donosi ga Duško Kečkemet, *Ivan Meštrović i splitska radionica Pavla Bilinića*, u knj. *Počeci Ivana Meštrovića*, Split 1959, str. 11.

18 godina) i da nema osnovne škole. Na prijedlog grkokatoličkoga vikara, učenoga Labosa [ispravno: Ladislava *Laboš*], odlučismo da bi se mali Meštrovic poslao kakvom klesarskom zanatliji, da barem izuči taj zanat, pa, ako pokaže sposobnosti, da ga se dade privatno na nauke¹⁶.

Najglavnije je trebalo svladati financijsku stranu, jer su roditelji malog Meštrovića bili jako siromašni. Obratili smo se općini ne bi li dala stipendijicu, da se malog pošalje na nauk. Općina je odbila, nu mi nismo klonuli duhom, već na našem stolu [misli: gostioničkom stolu], gdje su bili sami činovnici, odlučismo malog poslati svakako dalje, te konstituirasmo društvo [nazvano] »Pripomoć za uzgoj Meštrovića«, u kojem je izabran predsjednikom vikar Labos [tj. Laboš], ja tajnikom, a moj brat Ante blagajnikom, te učinismo sabirne arke za dobrovoljne doprinose«.

[Dalje:]

»Tko da krunu, tko dvije, osigurasmo mjesečni doprinos i tako odvede moj brat Ante malog Meštrovića u Split i smjesti ga kod učitelja pok. Petra Škarice, koji će ga poučavati i držati (u opskrbi), a dao ga na zanat klesaru Biliniću. Odmah, prvi mjesec, mi smo dobili pohvalna pisma o malom Meštrovicu i njegovom napretku, te kako izrađuje figure anđela sasvim drugim načinom, negoli ostali radnici. Sa svojim smo pothvatom bili zadovoljni, te je svatko rado pridonosio svoj mjesečni dio. Sjećam se da se poslije 3 — 4 mjeseca povela neka polemika u splitskom »Narodu« između Bilinića i nekog drugog oltariste, koji mu je htio odmamiti Meštrovića radi reklame, a mi smo odlučili da Meštrovic mora ostati kod Bilinića¹⁷.

U to je vrijeme došao u Drniš vlasnik rudokopa u Velušiću Bečlija König, i odsjeo kod nas. Nekog dana pozove on moga oca, koji je bio član općinske uprave drniške, i očituje želju da bi rado podijelio drniškim siromasima Kr. 2.000. i da to priopći općinskom načelniku, pa neka raspolaže, kako znade. Prečasni Labos [Laboš], koji je slušao taj razgovor između moga oca i Königa, odmah je izašao sa mojim ocem i rekao mu neka to ne priopći načelniku, jer će on govoriti s Königom. Iste se večeri prečasni Labos [Laboš] predstavi industrijalcu Königu te mu iskaže zahvalnost na njegovoj ple-

¹⁶ Vladislav Laboš (1855—1924), vikar Dalmatinskog vikarijata, gdje je administrirao kao župnik (Kričke, Baljke, Vrlika), a potkraj života u Ruskom Krsturu, gdje su ga pamtili već kao slijepog svećenika.

¹⁷ Taj drugi splitski kipar i klesar bio je Miho Markovina, izučen u Veneciji.

menitoj namjeri da potpomogne siromahe drniške, ali da ga moli on i drugi građani neka učini Drnišu tu plemenitu gestu trajnijom i Drnišu mnogo korisnijom, a to bi bilo, mjesto da predade općini 2.000. Kr. [kruna] neka primi na svoj trošak drniškoga općinara koji pokazuje osobiti dar za kiparsku umjetnost.

Industrijalac König pozove moga oca i sva se trojica slože u tom da se malog Meštovića otpremi u Beč na akademiju o trošku industrijalca Königa, a da se odsutane od dara od 2.000 Kr. drniškim siromasima.

Sad je bilo najteže, kako da se mali Meštović otpremi u Beč i tko da ga prati. I ovdje nas poslužila sreća. Kod poduzeća König bio je namješten kao činovnik kapetan Grubišić, koji je morao ići u Beč radi svoje rehabilitacije i on se ponudi da će malog Meštovića odvesti u Beč, upisati u akademiju i smjestiti ga kod kakvog našeg čovjeka. Poslije 2 — 3 mjeseca, pri otvaranju škole, Grubišić je odveo Meštovića u Beč.

U Beču je Meštović već došao na glas. Njegov je veliki talenat otvorio oči i onima koji su sumnjali u njegov uspjeh te je dobio stipendiju od općine (izglasana u općinskom vijeću dne 16. X. 1902) i Zemaljskog odbora te je sam krčio put svojoj velikoj slavi. Nakon što je König prodao rudnike, nije se više htio starati za njegovo [Meštovićevo] uzdržavanje.«

Adžija je nakon 33 godine, dakako, koješta zaboravio ili mu se u pameti izobličilo.

Sve ono što Nikola Z. Adžija kaže tu gore za vrijeme Königova dolaska u Drniš, sve se to moralo zbiti *najkasnije godine 1900.* (devetstote), a ne tek 1901. (prve) kako tvrdi Adžija. Jer:

1. u listu Königova prokuriste Georga Platusa dd. Wien, 6. X. (listopada) 1900 (devetstote), upravljenom Kamilu Hofmannu (1. list predležeće zbirke), kaže pisac:

»Ujedno je gospodin šef (tj. König) rekao (äusserte) da ga se ugodno doimlje Hofmannovo ustrajno revnovanje (un-entwegter Eifer) za mladića — umjetnika (Künstlerjüngling) Meštovića i da neće zanemariti ni jedne molbe ili pobude (Anregung), dano će se obećanje održati (Königovo), to možete reći svakomu.«

(König je bio bolestan u postelji, zato je pisao prokurist); 2. u svom listu dd. Drniš, 11. X. (listopada) 1900. (devetstote), što ga je Kamilu Hofmann upravio spomenutomu Königovu prokuristu Plautusu, piše Hofmann:

O mladiću Ivanu Meštoviću može se gospodin šef König prilikom svoga (u cit. listu od 6. X. 1900. najavljenoga) po-

sjeta Splitu (stoji u pismu: »seines Aufenthaltes in Spalato — no ne možemo reći: »boravka«) točno propitati kod tamošnjega učitelja Petra Škarice, kod kojega stanuje Meštrović, i kod Meštrovićeva majstora, klesara Bilinića, kod kojega je mladić na nauku, te sam osvjedočen (Hofmann) o najboljim posljedicama (Resultaten). Mladić se uzdržava milodarima (Almosen), što ih skuplja skup obožavatelja (eine Gruppe Bewunderer), među kojima su i gg. ravnatelj Endlicher, ing. Widra (Adolf, Hofmannov kasniji tast), kapetan Safret, kapetan Grubišić, odvjetnik dr. Grubišić itd. Svi s veseljem doprinose skupljanju;

3. u svom drugom listu dd. Drniš, od istoga dana 11. X. 1900. piše K. Hofmann izravno Aleksandru Königu referat o Meštroviću, koji je König valjda zaiskao od Hofmanna (nema takva lista) pa koji referat kaže:

»U našoj gostionici Adžija, gdje i vi stanujete (König) za vrijeme svoga (ovdašnjega) boravka, stvorio se slobodan klub (einloser Klub) pod vodstvom Vama (Königu) poznatoga g. vikara Laboša, kojemu (klubu) pripadaju: gostioničar i općinski prisjednik Adžija (dakle otac Nikole Z. Adžije iz »Novosti« 15. VIII. 1933), njegovi sinovi Ante i Niko (kasniji načelnik drniški iz »Novosti« 15. VIII. 1933), sudac Roko Stojanov, trgovac Rone Ljubić (koju dvojicu spominje i Niko Z. Adžija u »Novostima« 15. VIII. 1933), odvjetnik dr. Niko Grubišić, ravnatelj Endlicher, pogonski upravitelj Widra, kapetani Safret i Grubišić, pa drugi i ja (Hofmann).

Svrha je klubu namaknuti sredstva za umjetničke nauke u oznaci predmeta (u tomu listu) spomenutoga. Niže obrtne škole u Splitu i Zagrebu odbile su ga (Meštrovića) zbog prekoračenja propisane dobi i zbog nedostatka pučkog školovanja. Tako su ga dale u nauk nekome klesaru Biliniću. Brzim korakom (in raschem Tempo) napredovao je mladić neprispodobivo, zbog čega ga drugi majstori mame, no uzalud. Sredstva, što se skupljaju, teško da bi dovela do rezultata. Mi svi zajedno nismo dosta imućni.

Providnost vas je obdarila bogatim zemaljskim dobrima. Vaša je plemenitost dosad podarila znatno mnogo (Beträchtliches). Vi ste dobrotvor Vrgorca, Metkovića, Zadra, Splita, Šibenika itd., no, vrhunac bi bio odgojni doprinos za rubriciranoga (tj. u oznaci predmeta tomu listu navedenoga I. Meštrovića), kao zadužbina (Widmungsmittel) za Drniš! Prigodom naviješćenoga vašega ovdašnjega boravka (posjeta) misle Vas gospoda zamoliti, istoga (I. Meštrovića) dati na studije u školu za umjetni obrt i u Umjetničku akademiju u Beču.

Neka gospoda dadoše u oznaci predmeta navedenom (I. Meštroviću) *načiniti za Vas poprsje cara i kralja Franje Josipa I. u 1/2 naravne veličine koje se sad (ili zasad) dalo u pohranu gosp. pogonskomu ravnatelju Widri. Pogledi mladićevih siromašnih roditelja, plemena i cijeloga naroda upereni su u Vas.*»

Po tim se listovima vidi, pogotovu po posljednjem ovdje citiranom (u prijevodu), da je sve ono što pripovijeda Niko Z. Adžija u »Novostima« (15. kolovoza 1933) do predobivanja Aleksandra Königa, da su sve to na početku listopada 1900. bile stari stvari, da su onda već bila protekla barem ona Adžijina 3—4 mjeseca Meštrovićeva naukovanja kod Bilinića do one novinske »polemike« Bilinićeve s nekim drugim oltaristom, koji je htio odmamiti Meštrovića od Bilinića, na što aludira i K. Hofmann u 2. alineji jur citiranoga lista. A sigurno je navedeni »klub« za podupiranje Meštrovića još prije ta 3—4 mjeseca bio izgubio dobrano vremena pripravnim diskusijama, pak namaknućem sredstava za namjeravano školovanje I. Meštrovića u obrtnoj školi splitskoj ili zagrebačkoj, pokušajima upisivanja Meštrovića u tim školama, te pripremnim dogovorima uz možebitne zapreke i neprilike do njegova smještenja i namještenja kod učitelja Škarice i klesara Bilinića. Vidi se jasno, da stvari nisu išle tako jednostavno i brzo kako ih prikazuje Niko Z. Adžija. Kad se uzme u obzir da klubaši nisu bili novčati, pak da je zbog naravi stvari trebalo svladati razne duševne i moralne zapreke i među njima samima, na kakve aludira i K. Hofmann opetovano, to je sve to lako moglo trajati osam — dvanaest mjeseci, do listopada 1900. Moguće je da su pokušali upisati Meštrovića u obrtnu školu splitsku te u zagrebačku već na početku godine 1899/900. Tko zna kako je dugo Meštrović već radio kod Bilinića, a ne samo ona 3—4 mjeseca, kad je Hofmann napisao svoj drugi list od 11. listopada 1900. (To bi trebalo zapitati Ivana Meštrovića samoga. On će se po prilici sjećati, da li je radio kod Bilinića mnogo duže od 3—4 mjeseca, sve ako i nije »zapisao u teftter«.) U alineji 4. toga pisma Aleksandru Königu kaže Hofmann da su »neka gospoda« (Einige H. H.) dala Meštroviću načiniti za Al. Königa poprsje Franje Josipa I. u 1/2 nar. veličine. (Vidi gore pod 3.) Ta su »neka gospoda« mogla biti samo članovi društva — kluba »Pripomoć za uzgoj Meštrovića« (po riječima Nika Z. Adžije u »Novostima« 1933), kojemu Hofmann u 1. alineji istoga lista djelomično navodi članove poimence. No čijom se pobudom to zahtijevalo od Meštrovića? Ta je pobuda morala poteći od *jednoga* čovjeka, a nije mogla poteći od više njih, od »neke gospode«. Zato moram ovdje iznijeti što mi je pokojni Kamilo Hofmann opetovano sam pripovijedao, a što se može i sad čuti iz usta njegove udove Albertine Hofmann — Widra u Zagrebu, a to je sljedeće: unijatski (grkokatolički) svećenik u Drnišu, vikar *Ladislav Laboš* (a ne Labos —

po Adžiji) upozorio je pokojnoga bivšega austrijskog časnika, kapetana (satnika) Grubišića, prozvanoga »Roviljo«, na dječaka Ivana Meštrovića iz Otavica. Taj je tada satnik Grubišić bio činovnik kod pokojnoga Aleksandra Königa u Velušiću kod Drniša. Prilikom traganja za asfaltom po sjevernoj Dalmaciji namjeri se Al. König s Hofmannom u »oštariju« (krčmu) Bože Bojčića u Otavicama, gdje je vidio crteže olovkom, što ih je Meštrović bio prerisao iz narodne pjesmarice, pa mali kip postolara Bitunjca, kako to navodi K. Hofmann u izvješću Al. Königu o pastiru i obitelji Gabrilovića-Meštrovića dd. 15. X. 1900. u al. 2. Nastavljam pripovijedanje Hofmannovo:

»Grubišić je pako upozorio Aleksandra Königa na Ivana Meštrovića. König je *onda dao dječaku Ivanu novac, austrijsku srebrenu krunu s likom Franje Josipa I*, rekavši mu *neka napravi lik cara i kralja*, da pokaže što umije. Po tom reljefu na novcu načinio je Ivan Meštrović prostorno (oblo, ne plosnato, reljefno) *poprsje* Franje Josipa I. od mekoga domaćeg kamena. Na temelju toga poprsja König je dao Ivana Meštrovića po Grubišiću odvesti u Beč i dao ga tamo obući u građansko odijelo. Dječak se nije protivio tomu preoblačenju, no nikako nije htio uzeti šešira, već je htio zadržati svoju dalmatinsku crvenu kapu.

U Beču ga je Aleksander König odveo kiparu profesoru Otonu Königu u »Oesterreichisches Museum« u kojemu je bila na glasu škola za umjetnički obrt. Taj je profesor rekao Aleksandru Königu da se ne može samo na temelju pokazanog poprsja pozitivno ustvrditi, da je Ivan Meštrović zaista *umjetnički* talenat, već da će se to moći kazati tek nakon godinu dana, najduže za dvije godine poučavanja. Možda će mu sposobnosti dostajati samo za umjetnički obrt. No, doskora se pokazalo da je Ivan Meštrović jak i dubok talenat, te ga je Al. König dao na nauke u umjetničko-obrtnu školu u »Oesterreichisches Museum« i *podupirao ga do svoje smrti.*''

Kako rekoh, tako mi je stvar opetovano pripovijedao pokojni Kamilo Hofmann, a čuo bih je isto takvu [pripovijest] iz usta njegove supruge, sada udove Albertine.

S tom se pripoviješću ne slaže, a možda se ne slaže samo prividno, što sâm Kamilo Hofmann piše Aleksandru Königu u odlomku 4. svojega drugoga lista od 11. listopada 1900, gdje kaže da su »neka gospoda« (sigurno iz spomenutoga kluba) zatražila od Meštrovića, neka napravi poprsje Franje Josipa I. (V. gore pod 3.)

Već se gore istaklo da pobuda nije mogla poteći od »neke« ili »nekolicine gospode«, već da je morala poteći od *jednoga* čovjeka, od energičnijega inicijatora u kojega je stanovit pogled. Poziv mla-

dom Meštroviću, neuku i samouku, neka načini carev lik po onom na novcu, takav poziv može sličiti poduzetnom čovjeku, kakav je bio König, mnogo bolje negoli skupu od nekoliko glava »nekolici-
ne gospode«. No, kako onda to da K. Hofmann sam piše ono o »nekoj gospodi«, i to piše baš samomu Königu. Moguće je to ipak. Moglo se to zbiti tako da je König potaknuo Meštrovića mimo Hofmanna, predloživši ili zahtijevajući taj rad razgovarajući s kojim članom »kluba«, možda prilikom posjeta takva člana kod Königa u Beču, možda i u Dalmaciji u Hofmannovoj odsutnosti, a K. Hofmann da toga još nije znao kad je pisao Königu 11. X. 1900. Kako se znalo koliko baš Hofmann radi za stvar, i da je on u tom poslu u neprekidnom neposrednom dodiru s Königom, nije nikomu palo na pamet da mu kaže o tom ispitu — jer »tko bi znao o tom kad ne bi znao Hofmann!« Razumljivo je da su se »neka gospoda« zanimala za stvar, pobudom Königovom ili bez nje, a Hofmann da je po njihovom pripovijedanju razumio, kao da su ona vlastitom pobudom zaiskala to poprsje od Meštrovića. Poslije je onda Hofmann doznao kako je to bilo, i prema tome onda pripovijedao. Svakako da je za Königovu pobudu znao kad je pisao spomenuti svoj list da bi je bio istakao s kakvom srdačnom hvalom. Konačno: s kakva bi razloga Hofmann izmislio takav tobož Königov gest? A što to znači kad u citiranom pismu (al. 4) stoji, da su »neka gospoda« dala načiniti to poprsje za Königa («za Vas»)? Jesu li bili tako sigurni u to da će se to svidjeti Königu? Je li Meštrović ljenčario kod Bilinića te nije bilo prigovoriti opterećenju s takvim poslom? Skupimo sad ukratko što proizlazi iz svega što se dosad ovdje iznijelo: po Hofmannovu pripovijedanju i po kazivanju Nika Z. Adžije u »Novostima« (15. VIII. 1933), pak prisposobljavajući to s onim što se razabire iz citiranih pisama Königovih i Hofmannovih — po svemu se tome vidi da je spomenuti »klub« dao Meštrovića na nauke učitelju Petku [sic!] Škariću i klesaru Biliniću u Splitu, da je Meštrović izradio poprsje Franje Josipa I. na zadovoljstvo, da je na temelju toga kapetan Grubišić odveo Meštrovića u Beč — bilo po Königovu zahtjevu, bilo po sporazumu s njim — a u Beču da je Aleksander König po svoj prilici sam osobno predstavio Ivana Meštrovića kiparu profesoru Otonu Königu u »Ostereichesches Museum«, koji je izrekao oprezan sud o Meštroviću, ali se za njega zanimalo, te da je sve bilo u godini 1900, možda da je počelo još godine 1899, a ne, kako se N. Z. Adžija netočno sjeća, tek godine 1901.

Povratimo se sad dopisivanju Hofmannovu s Aleksandrom Königom, nadovezujući na Hofmannov list Königu od 15. X. 1900, prelazeći, za sada, samo letimice preko nedelikatne epizode s kapetanom Grubišićem, koja mal' da nije ugrozila Meštrovićevu budućnost kod škakljivoga Königa — »Wenn das noch einmal vorkommt, so Werde ich ewentuell die consequenzen daraus ziehen«

— o kojoj se epizodi radi u listu Aleksandra Königa, Hofmannu od 2. studenoga 1900, u kojemu listu König piše jur citirane riječi, te u Hofmannovu listu od 8. studenoga 1900, kojim on odgovara Königu na list od 2. XI.

Dne 21. prosinca 1900. piše Aleksander König K. Hofmannu iz Beča:

»Ako vidite gospodina svećenika u Drnišu (rukopisno olovkom: stol kod Adžije) koji se zanimao za Meštrovića (misli na vikara L. Laboša) i koji mi ga je (Meštrovića) preporučio, izvolite mu priopćiti da se Meštrović prije nekoliko dana predstavio (tj. predstavio ga ili dao predstaviti König) kod gospodina prof. Otona Königa, kipara (olovkom: etc.) i da je isti izrekao mnijenje (Meinung) da do sada izvršene njegove (Meštrovićeve) radnje ne znače ništa (keine Beeitung haben), jer da to može izraditi svaki učenik (olovkom: desetogodišnjak, von 10 Jahren) s potrebnom prednaobrazbom. No nije zato isključeno, da ne bi Meštrović mogao postati umjetnikom. Ali da je također moguće, da će se on moći posvetiti samo umjetničkom obrtu, a to da će se valjda odlučiti za godinu dana, a najduže za dvije godine. Gospodin prof. König reče (meinte) da je silno teško (ungeheur schwer) s mladim čovjekom komu nedostaje svaka prednaobrazba (der gar keine Vorbildung hat!! — olovkom 2 uskličnika). No gospodin se profesor zanimao za momka (Burschen), pa budući da će isti (M) doskora naći posla kod nekoga kipara, osim toga će poslije Nove godine večerom polaziti školu (valjda, večernju pučku školu), za to su već učinjene potrebne pripreme (die nötigen Einleitungen). Naravno da će za prvih mjeseci (M) veoma malo razumjeti u školi ili neće razumjeti baš ništa (gar nichts) jer, naravno, neće moći pratiti predavanja, pošto razumije njemački samo ono što mu treba kod kuće, a to dakako nije mnogo. (Ovdje dometnuto olovkom: Meštrović već brblja njemački ... plappert schon deutsch.) »Ja sam Vam sve to priopćio (piše König ovako u perfektu), da biste to mogli priopćiti gospodi tamo koja se za to zanimaju. Ja se (olovkom W. S. g. u. ili w.), dakako, zanimam za Meštrovića, samo kad bi on mogao postati što znamenita. Treba se dakle strpiti. (W. S. g. u. ili valja w. znači, po svojoj prilici: Wie Sie gut wissen, kako znadete veoma dobro.)

(Dodano rukopisno olovkom): »Neki Dalmatinac iz drniškoga kraja koji navodno ovdje (tj. u Beču) uči medicinu (Ante Dešković iz «kluba»? Ili možda kakav rod? Vidi list od 24. XII. 1900, poslan Al. Königu, al. 4. i 7, te protisak onoga lista — izvornika od 24. XII, koji nije poslan Al. Königu, al. 3. i 5), pohodio je navodno Meštrovića i ponašao se pri tome veoma nelijepo.

I tu opet izbija Königova osjetljivost. Ma, kako može tko god narušivati potrebni duševni mir budućem umjetniku i njegovu, Königovu, šticeniku i smetati njegovu duševnu sabiranju!

Sad su ovdje dva protiska Hofmannova lista Aleksandru Köni-
gu, oba od 24. prosinca 1900, s istim sadržajem uz neke promjene
ili razlike. Po rukopisnoj bilješci na jednomu od tih protisaka na
vrhu, istaknutoj crvenilom, Hofmann (...) nakon uvoda o Königo-
vu pohodu i boravku u Vrgorcu, Metkoviću, Splitu itd. i uzveliča-
vanja njegova pionirskoga djelovanja od strane profesora Kolum-
batovića i don Jurja Biankinija, o nadama unapređenja zemlje,
Dalmacije, pomoću Königovom, pak mu i za Meštrovića kaže da-
lje, među ostalim:

Nema nas nikoga koji možda ne bi vidio svijetle buduć-
nosti za Meštrovića (slobodno prevedeno: der nicht etwa hel-
le für Meštrović sehen würde), bilo bi to upravo nerazumlji-
vo. Riječi, koje vam je rekao kipar Weigl, sigurno će se ostva-
riti. Može biti da se čovjeku ušulja pesimizam u dušu, no Vi
ste u životu uvijek pogađali ono pravo; tako je bilo sa slika-
rom L. Hansom Fischerom, s piscima Sardelićem, Pterman-
nom itd., pak će sigurno tako biti (i) s Meštrovićem. Don
Biankini spomenuo je također, da mladić (Meštrović) govori
dosta dobro njemački (Brzina!) i da su dva domaća umjetnika
rekla da treba očekivati mnogo (od Meštrovića), da sve poka-
zuje (omaškom: zeige, mjesto: zeuge — svjedoči) velik ta-
lenat u Meštrovića. Svi mi mislimo da ne povjerujete riječi-
ma gospodina Deškovića, jer je on dosad razočarao dosta
njih.

(U protisku neodaslanoga lista od 24. XII, al. 3, stoji:
»Svi mi mislimo, da ne povjerujete zlobnim (bösem) riječi-
ma g. Ante Deškovića, jer je on do sada razočarao mnoge;
on zanovijeta o svemu i uvijek neispravno. Mnogi muževi
drže malo do toga muža! Itd.«) Preskočivši jednu alineju, na-
stavlja se: Rieči gospodina O. (Otona) Königa jesu, po našem
mnijenju, u svakom pogledu pune nade. — Dakako da go-
spodin profesor mora biti oprezan, no to traži zvanje. No,
duskora će mladić poput fenića (!) svladati sve zapreke i po-
stati vašim ponosom. Zanovijetala poput onoga nedužnoga
(?) medicinara (vidi gore) jesu neznatne popratne pojave ...
itd.

U svom listu od 21. prosinca 1900. ne spominje Aleksander
König kipara profesora Roberta Weigla, kojega Hofmann ovdje
spominje (kao i u neodaslanom pismu od 24. XII). Mora, dakle,
da je Hofmannu međutim stigao još koji list od Al. Königa u Me-
štrovićevoj stvari koji se nije sačuvao. Pa na takav gubitak pisma

upućuju još dvije stvarno važne okolnosti: nade koje se naglašuju u listu od 24. XII. i aluzije na *riječi* Ante Deškovića, koje se u neodaslanom pismu od 24. XII. označuju izrično zlobnima, pa koje je riječi Al. König morao priopćiti Hofmannu u izgubljenom listu, budući da im nema traga u Königovu listu od 21. XII. već se samo spominje medicinarovo nelijepo vladanje. Königov list od 21. XII. ne odaje osobitih nada u Meštrovića, dapače König smatra za svaki slučaj potrebnim *istaknuti*, da se on, »razumije se«, zanima za Meštrovića samo u tom slučaju kad bi on mogao postati što znamenita. Hofmannov pako odgovor od 24. XII. na sigurno izgubljeni Königov list govori o najvećim nadama »sve gospode« u Drnišu, nadama koje se pobudile *riječi* gg. profesora Roberta Weigla i Otona Königa, riječi što ih je priopćio ili prikazao Aleksander König. S pismom Königovim od 21. XII. slaže se samo ono o ušuljavšem se (u Königovu dušu) pesimizmu. Očito je da Hofmann odgovara 24. XII. na list što ga je König bio uputio Hofmannu poslije sačuvanoga lista od 21. XII.

Po Hofmannovim se svima pismima vidi kako se on upinje da bi našao što uvjerljivije i prikladnije riječi za Al(eksandra) Königa, da se ne žaca laksati mu strepeći da bi König mogao dići ruke s Meštrovića, što bi značilo nenadoknativ gubitak za Meštrovića. Jer Al(eksander) König nije bio ma tko, pak je tamo u Beču, tadašnjoj glavnoj kulturnoj metropoli Srednje Europe, poznatoj po cijelomu svijetu, mogao staviti Meštrovića u sasvim drugo svjetlo i stvoriti mu posve drugo tlo pod nogama, negoli što bi to tada bili mogli ne znam koji naši ljudi, koji bi mogli djelovati samo preko posrednika na čimbenike koji bi veoma ravnodušno slušali i prvaka našega. König je pako mogao izravno djelovati, pa djelovati snažno i energično.

A taj je König bio osjetljiv i šakljiv. Po svakoj se Königovoj riječi vidi jasno da on ostaje trijezan; ma koliko on odlučno htio učiniti za pravu stvar, vidi se da budnim okom motri i nastoji prozrijeti sve. A kad bi vidio da stvar ne vrijedi onoliko koliko je isprva mislio, ne bi se skanjivao ni trenutka da je se okani i bez milosrđa uskrati svoju pomoć. Aleksander König kaže izričito da se zanima za Meštrovića samo u slučaju da bi moglo od ovoga postati što znamenita, »was Bedeutendes«. (V. list od 21. XII, svršetak.) A u listu od 2. XI. 1900. prijeti se posljedicama (Cosequenzen ziehen) u slučaju da bi se ponovilo takvo što kao što je počinio Grubišić kod Meštrovićevih stanodavaca u Beču, ponašajući se tako »smiješno« da su stanodavci morali (dass man gezwungen) to javiti Königu, stavljajući stanodavcima neumjesna pitanja, kakva König navodi za ilustraciju u rukopisnom dodatku tomu pismu:

Što plaća g. König? Poznajete li g. Königa? Kako se on to namjerio na vas? Itd.

Zašto se Grubišić ne bi zanimao za takve stvari kad se zanimao za Meštrovića? Dakako da se može i stvarno najnevinije pitanje staviti neumjesnim, nedelikatnim, pa i bezobraznim načinom. Možda se Grubišić pravio preveć važnim. No, svakako: kad se König zbog takve trice odmah pismeno žali Hofmannu, od njega zahtijeva da ispita tko je Grubišiću naložio (?) takav nastup, da on to želi bezuvjetno znati, pa »budite tako prijazni, pak mi pišite o tome« — sve to ne možda usput, već *posebnim pismom* napisanim jedino o toj znamenitoj dogodovštini, i odmah se prijeti »konzekvencama«, to valjda dovoljno pokazuje Königovu osjetljivost i škakljivost. Po tome se može dovoljno razumjeti kako se Hofmann bojao za Meštrovića. Mora da je Hofmann tako mučio mnogu mu-ku, pak da je često bilo »povuci-potegni!«

To treba držati na umu kad se čita Hofmannov odgovor od 8. XI. na jur citirani list Königov od 2. XI. 1900. U tom se odgovoru Hofmann ponajprije distancira od Grubišića, označujući ga melankolikom koji govori mnogo, a onda (Hofmann) naglašava u ime cjelokupnoga Drniša da ne treba ozbiljno shvatiti Grubišićevo govorkanje. Posvema logično, i vrlo zgodno za udobrovoljenje Königovo, zaključuje taj izrečni slog riječima: »... oprostite mu«. Da udobrovolji Königa, navodi blagoslivljanje Königovih koraka od najuglednijih katoličkih i unijatskih svećenika, zahvalnost pučanstva nekih mjesta; navješćuje da će drniški općinski vijećnik Božo Adžija u narednoj sjednici uzveličati njegov, Königov, čin (za Meštrovića) pa kaže, pri kraju, da se svi njime (Königom) ponose i radosno čekaju njegov skori dolazak. Izgleda paradokсно, ali će tomu sigurno biti tako, da i to treba *neizravno* podražiti Königa kad Hofmann u listu označuje sam sebe ne samo pouzdanikom Königovim u Meštrovićevoj stvari već, također, začetnikom problema Meštrovićeva genija, te kaže da njemu, Hofmannu, služi načast što je kao Hrvat doprinio tomu da se u Königa pobudi zanimanje za taj problem. A Hofmann se ne bi toliko bojao za Meštrovića na očigledna Königova držanja, da nije u njega, Hofmanna samoga, bila silna i nepokolebljiva vjera u veliku nadarenost Meštrovićevu, te u njegovu (Meštrovićevu) volju i ustrajnost. O njegovim moralnim osebinama govori Hofmann više puta, a u svom listu od 15. listopada 1900. govori o tomu u svezi s narodnim značajem življa u Meštrovićevu zavičaju te posebno o značaju njegove obitelji.

Tamo kaže:

Pleme Gabrilović — Meštrović veoma je plodno i baš zato (po tomu, uslijed toga) marljivo i vrlo valjano (tüchtig). Ti su seljaci veoma srodni (haben viel verwandtes) sa susjednima u zapadnoj Bosni, Hercegovini i Crnoj Gori! Svagdje zgotavljaju bogate (obilne ili raskošne?) prvotne (primaere)

sveslavenske (?) umjetničke radove od drva, kamena, tikava, lonaca, a neprispodobiva narodna pjesma uz pratnju gusala jest njihova mistična i maštom bujna budilica (mystisch-phantasieischer Erwecker). Usljed toga podnosi taj krepki ljudski soj najtežu životnu borbu, svladavajući uporno mnogo toga!

Takva se svojstva pokazuju već i u imenovanoga oznakom predmeta (tj. u Ivana Meštrovića), izdanka cvatućega plemena, vrloga oca i *nadasve mudre, tankoćutne i obzirne majke* koja je čudesno blagotvorno biće ne samo za svoju družinu («die nicht nur für ihre Umgebung ein seltsam reich wirkendes Wesen ist» — Ovdje potcrtano o majci, isto tako i u izvorniku!). Gospodin protopop (Erzprister) Labos mogao Vam je predstaviti majku, oca, njegova (Ivanova) brata i rođake, a dojam što je ostao u vas, bio je trajan. Sazrijet će najbolji plod naumljenoga i plemenitoga vašega čina!

Uvodno kaže Hofmann da ovim pismom predaje spremno obavijesti o Meštroviću — prema usmenoj naredbi Königovoj. Tu se vidi kako je König htio znati i ispitati *sve* što je važno, pak da se on nije samo »dao nagovoriti« da podupre Meštrovića, da nije — dakle — u toj stvari niti iskazivao kakvu osobitu milost, a niti igrao donekle pasivnu ulogu, već da bi vlastitom pobudom zahvaćao, kad bi upoznao dobru stvar — ispitujući i motreći i nadalje — što opet podupire Hofmannov usmeni prikaz postanka poprsja.

Drugo, što se tu vidi, jest Hofmannova oduševljena vjera u vrline i značaj hrvatskoga naroda. Tu njegovu vjeru i oduševljenje poznajem i iz osobnoga općenja s njime. Nije on to samo tako pisao, kako bi predobio Königa. A ta je vjera snažno podupirala njegovu vjeru u Meštrovića. Ta je, dakle, njegova nepokolebljiva vjera u Meštrovićev talenat i radno-borbenu vrlinu bila u svakom pogledu dobro utemeljena, pa je i izdržala sve nasrtaje dvojbe s jedne i s druge strane, pa i protiv autoriteta znamenitih stručnjaka — a to je treće, što se vidi iz toga lista.

Po Hofmannovu vlastitu usmenomu prikazu, kako je počela stvar s Meštrovićem, vidi se da Hofmann nije bio prvi koji je otkrio Meštrovića i njegov talenat, već da je to bio grkokatolički vikar Ladislav Laboš. Ovaj je i prvi poduzeo energične korake za Meštrovića. Tako prikazuje stvar i Niko Z. Adžija. No, Hofmann se onda uporno i žilavo borio za promicanje Meštrovića te je bio posrednik između »društva-kluba« i Königa, pa Königov pouzdanik za Meštrovićevu stvar. Taj je položaj pouzdanika Hofmanna jamačno morao najprije osvojiti, a onda ga je uporno upotrebljavao za neprestano podržavanje i podjarivanje Königova zanimanja. Konačno, mora da je König držao sebe dužnim činiti što više za Meštrovića, — a posljednji se njegov sačuvani list Hofmannu čita

upravo kao radost zbog toga, što se pokazalo da će to zauzimanje i ta *briga* uroditi obilnim plodom. Evo: Aleksander König piše K. Hofmannu dd. Wien, 27. prosinca 1900:

Cijenjeni gospodine Hofmane!

O božićnjim svecima imao sam ponovnu priliku govoriti s gospodinom profesorom Königom, koji je već ispravio svoje prijašnje mnijenje o mladom Meštroviciću. Rekao je da u gorovitim predjelima ima počesće mladića koji umiju što umjetničkoga (mit *kunstkönnen*), a u kojih bi se čovjek poslije veoma gorko razočarao. Izuzetno je (profesor Otto König) mogao u Meštrovića ustanoviti duboko usađene snage, po kojima se može očekivati nešto veliko, pak će on (profesor Otto König) prema tomu upraviti svoje odgojne savjete. Osim toga, govorio sam (tj. Aleksander König) i s kiparom profesorom Robertom Weiglom, pak je i taj gospodin mislio da se čovjek može nadati bogatoj (tj. bujnoj) budućnosti Meštrovicićevoj. O tomu hoću govoriti sa svom zanimanom gospodom prilikom moga tamošnjega boravka (tj. u Dalmaciji), pak možete svakomu priopćiti ovu radosnu vijest. Pozdravljajući Vas najljepše ostajem s poštovanjem

A. König.

Tu je, dakle, bilo prestalo doba dvojbâ i ispitivanjâ te je bila pala odluka o Meštrovicićevu odgoju, školovanju, budućnosti i usponu. Tim završuje dopisivanje, koliko se sačuvalo — i to je dosta. Što je poslije slijedilo, to nije ni toliko zanimljivo, jer je sve to bilo samo logična posljedica svega onoga što otkriva ovaj sačuvani dio dopisivanja. Naposljetku, treba primijetiti da ovdje nije mjesto ispitivati navod Nika Z. Adžije u »Novostima« od 15. VIII. 1933, da je Aleksander König prestao podupirati Meštrovića kad je bio prodao svoje ugljenike — to bi prelazilo okvir i zadatak ovoga spisa. Isto, što se tiče ondje spomenute Meštrovicićeve stipendije.

Ovaj je prikaz nešto dugačak. No, tu je nešto što opravdava поблиže zanimanje i promatranje stvari po djelomično sačuvanom dopisivanju König — Hofmann / 1900. A to jest, što se tu vidi, koliko je toga trebalo, što se sve moralo slučiti i složiti da se otkriveni umjetnički talenat *na vrijeme* podupro i uputio putem koji je mogao dovesti do svrhe. Ima ih mnogo (koji se zanimaju znaošću ili umjetnošću, pa koji zastupaju mnijenje da si genij apsolutno — u svakom slučaju — krči i prokrčuje put do uspjeha, da nema, da nije nikad bilo i da neće nikad ni biti »propalih genija«). Tvrde to, premda ima slučajeva, iznesenih i dokazanih u književnosti, koji svjedoče protivno. A mnoštvo onih drugih, na koje nije nikad pao ni najslabiji tračak svjetla? Kako bi sve to bilo ispalo da je Königu kao Nijemcu palo na pamet:

Tà, što me se tiče taj hrvatski pastir?! Neka on samo dalje rezucka svoje preslice i postolare, pa što mu Bog daje!

Meštrović bi se valjda kao klesar bio razvio do kipara, bio bi dokazao svojom željeznom voljom da mu je prirodan sasvim drugi pogled, nagon i shvaćanje negoli drugim kiparima; bio bi sigurno stekao veću ili manju slavu u Hrvatskoj — u ono doba, kad je, budimo iskreni, u nas bilo slabo razvijeno shvaćanje biti i vrijednosti umjetnosti; bio bi, valjda, stekao veću slavu u kudikamo naprednijoj Austriji — no, ne bi mu se pomoglo u mladosti da mu porastu krila, kad mogu krila najbolje rasti, pak da izleti na svjetsku pozornicu. Kolike bi godine bio izgubio neplodnim natezanjem s nerazumijevanjem? Moglo bi mu se lako dogoditi da ostane ovisan o ograničenim ljudima kojima bi bilo uspjelo, ako već ne posvema ugušiti a ono barem oslabiti ili ogaditi mu ono najvrednije i najveće u njega.

Mogao je doći u ruke učitelju posve druge vrste negoli što je to bio Otto König, pa koji bi ga bio zaveo na kakvu stranputicu ili mu zamutio pogled bogzna kakvom mudrošću — kako se to događalo velikim talentima od kojih je tek nekim uspjelo osloboditi se silnom kasnijom borbom.

A o drugima šuti historija kao i o onima koji su prerano umrli od gladi ili bolesti, ili pako slučajno nastradali. Uostalom: zar u naravi ne propada kudikamo više klica negoli što se razvija u biljku ili životinju? Ne možemo ni zamisliti što bi to i kako bi to bilo, kad bi samo jednom nikle ili dovele do poroda sve one klice, svo ono sjeme, što ga priroda prospe samo u jednoj minuti!

U Zagrebu, u listopadu 1944.

Guido Jeny

Na poleđini, Jenyevom rukom, naveden naslov ove rasprave (kao na početku), pa onda: »*Napisao Guido Jeny. Zagreb, listopad 1944. s prvom verzijom svršetka i prvim etimološkim pravopisom.*«

ZUSAMMENFASSUNG

GUIDO JENY ÜBER DIE ANFÄNGE IVAN MESTROVIĆS

Einleitend werden die biographischen Angaben über den Essayisten, Kritiker und Maler Guido Jeny (1875—1952) dargelegt. Er gehörte zum Osijeker Kreis der Modernisten in Wien und hat aktiv an der kroatischen modernistischen Bewegung teilgenommen und als erster moderne Kunst und kroatische Künstler propagiert. (Diesem Kreis gehörte auch sein Freund Š. Hofmann an.)

Es wird auch ein instruktiver Brief von Jeny aus 1947 (Anlage I) veröffentlicht, wo Jeny die künstlerischen Anfänge von Meštrović analytisch kommentiert. Zu diesem Brief schickte Jeny auch seine analytisch-kritische Abhandlung *Anfänge der künstlerischen Erziehung und Schulung des Bildhauers Ivan Gabrilović-Meštrović* (Anlage II), die 1944 in Zagreb, auf Grund authentischer Quellen, v.a. des Briefwechsels zwischen Š. Hofmann und A. König 1900, entstanden ist. Die Schrift wird zum ersten Mal veröffentlicht und enthält neue Angaben über den jungen Meštrović und die Akteure dieses Briefwechsels. Jeny entdeckt und distinguert die Rolle, die sie bei Meštrovićs Ankunft und Aufenthalt in Wien sowie bei seinen künstlerischen Anfängen gespielt haben.